

From Word To Heart: Advice And Suggestion In Makâtib (The Letters)

Sözden Kalbe: Makâtib'de (Mektuplar) Nasihat ve Öneri

Asuman GÖKHAN¹

Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9073-9578>

E. mail: agokhan@atauni.edu.tr

DOI: <https://doi.org/10.32955/neuram2023-12-8.ch4>

Abstract:

Mawlānā Jalāl al-Dīn al-Rūmī, born in 604/1207 in Balkh, Khorasan, is a person who is not only a scholar and a Sufi in the complete sense of the word but also a poet. Mawvlānā has a unique artistic and aesthetic point of view and a vast sphere of influence through his art of words and his worldview, his view of humanity and life. In his works, with his identity as the voice of human and social life, he integrated the word with the soul and made it a means of expressing thought. He was always inspired by the power of the word in his oratory and gave it a new form by taking this oratory to an artistic peak.

In addition to his Sufi identity, Mawlānā, who was a pioneer in shaping Sufi literature with his works, couplets, and sayings, wrote a piece called Mektūbāt, which is among his prose works, 147 as far as has been determined and consists of letters written to different people for different reasons.

We will try to analyze this esteemed work, which is the subject of our study, with the classical method of research based on the translation of Abdalbaki Golpınarlı. Mawlānā, who adopted the principle of building a bridge between hearts, wrote these letters intending to create a lifestyle and conditions appropriate to humanity and society, especially to call his relatives, children, and disciples, as well as many of them, to inform the rulers about the demands of those in need, to recommend someone to those rulers or to do someone a favor.

From all this, we can draw the following conclusion: Mawlānā had a close relationship with the rulers of his time, but he preferred to maintain this relationship within the advice framework.

Keywords: Rumi, Mektūbāt (The Letters), Society, Lifestyle, Advice, Suggestion

¹ Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet:

604/1207 yılında Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelen Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, kâmil mânada âlim ve sûfi olmanın yanı sıra şairlik özelliklerine de sahip bir şahsiyettir. Kendine özgü benzersiz bir sanatsal ve estetik bakışa sahip olup sadece ortaya koyduğu söz sanatıyla değil; dünya görüşü, insana ve hayata bakışı ile de büyük bir etki alanına sahip olan Mevlâna, eserlerinde insan ve toplum hayatının sesi olma kimliğiyle sözü ruhla bütünleştirip düşüncenin dışı vurum aracı haline getirmiştir. Hitabetinde her zaman sözün gücünden ilham alıp o hitabeti sanatsal bir zirveye taşıyarak ona yepyeni bir şekil vermiştir.

Mutasavvıf kimliğinin yanı sıra, eserleri, beyitleri ve sözleri ile de tasavvuf edebiyatının şekillenmesinde öncü olan Mevlâna'nın yazıya döktüğü mensur eserleri arasında yer alan Mektûbât adlı eseri, şu ana kadar tespit edildiği kadarıyla 147 adet olup, değişik sebeplerle farklı kimselere yazdığı mektuplardan oluşmaktadır.

Çalışma konumuzu oluşturan bu kıymetli eseri, Abdülbâki Gölpınarlı çevirisini esas alarak klasik araştırma yöntemiyle incelemeye çalışacağız. Gönüller arasında köprü kurmayı kendisine ilke edinen Mevlâna, insanlığa ve topluma yakışır yaşam tarzı ve koşulları hedefleyerek kaleme aldığı bu mektupları özelde yakınlarına, çocuklarına ve müritlerine çağrıda bulunmak, bunun yanı sıra birçoğunu da yöneticilere ihtiyaç sahiplerinin taleplerini bildirmek, o yöneticilere birisini tavsiye etmek veya birilerine iyilik yapmak maksadıyla kaleme almıştır.

Bütün bu söylenenlerden hareketle şöyle bir çıkarımda bulunabiliriz: Mevlâna içerisinde yaşadığı dönemin yöneticileriyle yakın ilişki içerisinde olsa da yine de bu ilişkiyi genellikle nasihat çerçevesinde sürdürmeyi yeğlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna, Mektûbât, Toplum, Yaşam Tarzı, Nasihat, Öneri

Giriş:

Vefatının üzerinden yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen dünyada en çok tanınan ve okunan şairler arasında yer alan Mevlâna Celâleddîn Rûmî, yansıttığı felsefi görüşü ve hoşgörüsüyle zamanın çok ötesinde bir şahsiyet olmuştur. Ünü sınırları, kıtaları aşan Mevlâna, 6 Rebülevvel 604'te (30 Eylül 1207) Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya geldi. Mevlâna, Meşnevî'nin girişinde adını Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî diye kaydetmiştir. Lakabı Celâleddîn'dir. "Efendimiz" anlamındaki "Mevlâna" unvanı onu yüceltmek maksadıyla söylenmiştir. "Sultan" mânasına gelen Farsça "Hudâvendigâr" unvanı da kendisine babası tarafından verilmiştir.

Ayrıca doğduğu şehre nisbetle “Belhî” olarak anıldığı gibi hayatını geçirdiği Anadolu’ya nisbetle “Rûmî, Mevlâna-i Rûmî” ve müderrisliği sebebiyle “Molla Hünkâr, Mollâ-yı Rûm” gibi unvanlarla da zikredilmektedir. Eserlerinde verdiği bazı bilgiler dışında Mevlâna ve çevresiyle ilgili bilgiler büyük ölçüde oğlu Sultan Veled’in İbtidânâme’si (Velednâme), müridlerinden Ferîdûn-i Sipehsâlâr’ın Risâle’si ve torunu Ulu Ârif Çelebi’nin müridi Ahmed Eflâkî’nin Menâkıbü’l-‘ârifin’ine dayanır (Öngören, 2004: s. 441).

Babasının vefatından sonra değerli halifesi Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî, Celâleddîn Muhammed’in 1240 senesine kadar zâhirî ve batınî ilimlerde eğitimini tamamlama görevini üstlenmiş, ona 9 yıl gibi müridlik etmiştir. Celâleddîn-i Rûmî bu tarihten itibaren Konya’da dinî ilimleri öğretmeye ve halka irşad etmeye başladı. Pek çok öğrencisi vardı. Özellikle fıkıh ve hadis ilimlerinde yüksek bir mertebeye erişmiş olan Mevlâna, fetva makamında bulunuyordu. Şöhreti her tarafa yayılmış ve müridleri çoğalmıştı. Ancak manevî alanda sürekli ilerlemeyi arzulayan ve bunun için mâna adamlarının peşinde olan bu yüce insan, aradığını Şems-i Tebrîzî isimli büyük Ârif’te bulmuştu. Dirayetli ve nüfuzlu bir babanın, değerli bir şeyhin ve önemli bilgilerin, âlim, fakih ve mutasavvıf olarak yetiştirdiği Celâleddîn Muhammed, bu kez Şems-i Tebrîzî gibi büyük bir aşk erinin ateşlediği Mevlâna olarak toplumun huzurundaydı. Aldığı örnek eğitimin, edindiği sağlam ve esaslı ilimlerin üzerine; olağanüstü zekâsı, müstesna yeteneği, yüksek ruhu, engin gönlü ve dinmek bilmeyen aşkı inşa olmuştu (Şafak, 2004: s. 11).

Aşk coşkusu ve ayrılık ıstırapıyla geçen bir ömrün sonunda O, insanlık âlemine âşık bir ruhun en samimi heyecanlarının dile geldiği 40 bin beyitlik Divân-ı Kebîr’i ile tasavvufî öğretiyi en güzel biçimde işlediği eserlerden 26 bin beyte yaklaşan Mesnevî’sinin yanı sıra Fîhi mâ fih, Mektûbât ve Mecâlis-i Seb’a isimli değerli mensur eserleri miras olarak bırakmıştır. (Şafak, 2004: s. 11).

Bu mensur eserler arasında yer alan ve kelime anlamı “Mektuplar” olan Mektûbât, Mevlâna’nın emir, vezir, dost ve akrabalarına yazdığı 147 mektubu içeren bir kitap olup; bunların dördü Arapça diğerleri ise Farsça yazılmıştır. Bu mektuplar Mevlâna’nın diğer mensur eserleri gibi çevresindekiler ve müritleri tarafından toplanarak kitap haline getirilmiş ve bu esere de “Mektûbât” adı verilmiştir. Eser, Abdülbaki Gölpınarlı tarafından altı yazma nüshası değerlendirilerek, Konya Mevlâna Müzesi’ndeki 79 no’da kayıtlı bir nüsha (istinsah tarihi 1351-1354) esas alınarak karşılaştırmalı olarak tercüme edilmiştir. Tercümesine, XXIII sayfalık değerli bir “Sunuş” yazan Abdülbaki Gölpınarlı, yazmalardaki sıraya göre mektupları tercüme etmiş, eserin sonunda da mektuplarda ismi geçen şahıslar hakkında açıklayıcı bilgiler

vermiştir. (Şimşekler; <https://semazen.net/>). Adı geçen eserde 150 mektup tespit edip çeviren Gölpınarlı, kitapta yer alan 8., 54., ve 66. mektupların takdim tarzından dolayı başka biri tarafından yazıldığını ifade eder (Gölpınarlı, 1999: s. 3). Mevlâna 147 adet mektubun seksen tanesini; Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykavus (9 adet) ve Emir Muineddin Pervâne (25 adet) gibi padişah, emir ve üst düzey devlet görevlisi olan kişilere yazmış ve bu mektuplarda çeşitli hayır ve yardım işlerinin yerine getirilmesi için onlara ricada bulunmuştur. (Şimşekler; <https://semazen.net/>). Mektupların kalanları da çeşitli vesilelerle günümüzde haklarında fazla bilgimiz olmayan şahıslara yazılmış; bazıları da Mevlâna'ya gönderilen mektuplara cevap niteliği taşımaktadır. Birkaç mektubun da kime gönderildiği belli olmayıp muhatabın ismi “fulâneddîn” şeklinde anılmıştır (Şimşekler; <https://semazen.net/>). Sûfi şairler arasında yer alan Mevlâna, Farsçaya hâkim ve onu çok iyi kullanan bir şairdir. Mektuplarında kendisine ait mısralarının yanı sıra tasavvuf şiirini şekillendiren Senâî ve Attâr'dan şiirleri de satırları arasına ustaca yerleştirmiştir. Burada amacı kendi yeteneği ve sanat zevkini ortaya koymak değil muhatabı tarafından da kolay anlaşılabilmeyi de sağlamaktır. Aynı şekilde düşüncelerini daha anlamlı kılmak, muhataba daha etkili bir şekilde aktarabilmek ve yazılarını zenginleştirmek için hikâye ve kıssalara da başvurmuştur. Hedefi hikâye anlatmak olmayıp muhatabın “kıssadan hisse” çıkarması düşüncesini taşımasını sağlamaktır.

Metodoloji:

Mevlâna'nın Mektuplar'ı yaşadığı toplum ve dönemle ilgili bilgilerin alınabileceği önemli metinler arasında yer almaktadır. Bu araştırmadaki temel amacımız şu sorulara cevap bulmak olmuştur: Mevlâna'nın, mektuplarında yönetime bakışı nedir? Kaleme aldığı mektuplara göre yaşadığı coğrafyanın önemli toplumsal söylemleri nelerdir? Buradan hareketle bu araştırmada Mevlâna'nın mektupları, eleştirel bir bakış açısı ve klasik bir araştırma yöntemiyle yeniden ele alınmıştır. Mektuplar içerik, nesir türü ve olay örgüsü açısından dikkate ve incelemeye değerdir. Bu çalışmada, mektupların içerisinde bulunduğu toplumun çehresini yansıtan sahipsiz belgeler ve birinci elden kaynaklar arasında olması sebebiyle, bir taraftan veriler üzerinden analiz edilerek Mevlâna'nın düşünceleri, kişiliği ve sosyal ilişkileri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmayı, diğer taraftan da eğitici özelliklere sahip bu mektuplardaki adil olma, adalete saygı gösterme, halka insafli davranma ve dünyevilikten kaçınma tavsiyeleri gibi unsurlar saptanmıştır. Elde ettiğimiz bulgular Mevlâna'nın egemenliği kutsal ve ilahî bir unsur olarak gördüğünü, iyi ve kötü hükümdarlara itaatın gerekli olduğunu göstermektedir. Mevlâna'nın mektuplarında insanlara öğüt verdiği ve onları iyiliğe teşvik ettiği görülür. Diğer taraftan bu mektuplar, yazım tarzı, konusu ve hedef kitlesi göz önüne alındığında onlarda Mevlâna'nın zengin hayal gücünü, yaratıcı

zekâsını ve mistik kalemını görmek mümkündür. Mevlâna bu mektuplarda edebî mektup yazma kaidelerine uymamış, konuştuğu gibi yazmıştır. Buna rağmen metinler incelendiğinde, mektup yazımında sistematik ve tutarlı bir yapı göze çarpar. Çalışmanın temel kaynağını Abdalbâki Gölpinarlı tarafından Türkçeye çevrilen Mevlâna Celâleddin Mektuplar'ın yanı sıra Mevlâna'nın hayatı ve eserleri ile yazılmış kitaplar, konuyla ilgili tarih kitapları ilgili literatürü oluşturmaktadır.

Mektupların bize verdiği bilgiler birinci elden kaynaklar arasında yer alması nedeniyle önemlidir; bu mektupların çoğu, yazarın zamanında bir padişahın ya da bölgede hüküm süren bir emirin hükümdarlığı döneminde oluşturulmuştur. Bu da bazı tarihi dönemlerde birinci el kaynakların sayısının az olması nedeniyle mektupların önemini daha da artırmıştır. Çünkü mektuplar tarihi belge olarak kabul edilebilir ve içerik bakımından bilgi değerinin tarih kitaplarından daha fazla olduğu söylenebilir. Bu nedenle Mevlâna'dan günümüze ulaşan Mektuplar'ı, O'nun ileri gelenlerle, memurlarla, arkadaşlarla ve aileyle olan ilişkileri hakkında değerli bilgiler içeren gerçek belgelerdir.

Bulgular ve Tartışma:

Bir insanın dünya görüşünü, inançlarını, düşüncelerini ve öğretilerini bilmenin en güvenilir yolu onun dilinden veya kaleminden çıkan eserleri incelemektir. Bizler de Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin bıraktığı birçok eseri inceleyerek onun kişiliği hakkında daha kesin bilgiler edinebiliriz. Mevlâna'nın manzum eserlerinin yanı sıra düzyazı eserleri arasında vaazlarını ve popüler öğretilerini görmek de mümkündür. Daha özel bir mürit ve öğrencilerden oluşan sınırlı bir gruba hitap eden vaazları ve samimi sözleri, sosyal ve siyasi davranışlarını ve gerçek hayatla ilgili kaygılarını gösteren mektupları da bu eserler arasında yer almaktadır. Mektuplar, Mevlâna'nın kişiliğinin ve karakterinin başka bir yönünün tezahürüdür. Bu mektupların içeriği, XIII. yüzyıl Konya'sının sosyal, politik ve kültürel ortamında aile hayatının gündelik meseleleri ve sorunları, kaçınılmaz sosyal ilişkileri ve acı gerçekleri üzerinedir.

Mektupların muhatapları gerçek ve tarihi kişilerdir ve her isme bir ihtiyacı karşılamak, bir sorunu çözmek için yazılmıştır; Aynı zamanda harflerin tonu ve anlamı da tamamen Mevlâna'ya özeldir. Mevlâna, mektuplarında hitap ettiği makamın özelliklerini bilerek doğrudan muhatabına samimi ve sohbet yöntemiyle aynı zamanda edebî bir dille seslenen bir yazım yöntemini tercih etmiştir. Mevlâna'nın istek ve talepleri ahlak, duygu ve insani bakış açısı unsuru hâkimdir. İşte bu noktada âyetlere, hadislere, atasözlerine, hikmetli ve etkili sözlere yapılan göndermelerle yazar, okuyucunun ruhuna ve vicdanına

hitap eder. Bu mektuplarda onun, maksadını ifade etmekten başka bir amacı yoktur.

Araştırma metni olarak incelediğimiz ilk mektup Mevlâna'nın "oğul" diye hitap ettiği II. İzzettin Keykâvus'a Mevlâna tarafından Çelebi Hüsameddin'e yazdırılmıştır. İzzeddin Keykâvus, babası öldükten sonra Konya'da tahta çıkarılarak hükümdarlığı ilân edilen Anadolu Selçuklu sultanıdır. Moğollarla bir anlaşmazlıktan dolayı bir süre tahttan uzak kalmıştır. (Sümer, 2022: s. 354-356). Bu mektup, Padişah'ın tacından ve tahtından olduğu kısa bir sürede, bu durumun dünyanın vefasızlığını anlaması için bir sınavıktan ibaret olduğunu ona anlatmak için kaleme alınmıştır. Sultan'a, içinde bulunduğu durumun geçici olduğunu söyleyerek onun bütün buyruklarının ve bütün düşüncelerinin kutlu olmasından dolayı bunun onu yüce makamına tekrar erişmeyi kolaylaştıracağı yolunda nasihatte bulunur. Mektubun devamında bu kutlu gönlün zayıfları ve mazlumları gözetip; gözleri yardım isteyenlere çevrildiğinden "*Kim bir iyilik ederse, ona getirdiğinin on katı vardır.*"¹ ayetini hatırlatır. Bu nedenle Allah'ın yardım gözünün onu gözetmekte olduğunu ve nihayetinde de Allah'ın gayretiyle devletine yol bulduğunu, başka padişahların onun yokluğunu devletlerinin sonunda gördükleri için pişman olduklarını "*Ve kim Allah'a dayanırsa o, yeter ona.*"² ayetini öğüt olarak sunar (Gölpınarlı, 1999: s. 1-3). Mevlâna'nın bu Sultan'a "oğul" kendisine de "baba" demesi onun kendisine mensup olduğunu belirtmek istemesinden kaynaklıdır. Bu yüzden kendisinden bir takım istek ve ricaları olmuştur.

Kitapta yer alan 39. Mektup da aynı Sultan'a yazılmıştır. Burada "Aziz kardeş ve üstün bilgin" olarak hitap ettiği Şemseddin ve oğlu Nureddin ismindeki kişilerin daha önce hizmetten ayrıldıkları için suçlarının bağışlanması ve tekrar hizmete alınmalarına dair bir ricada bulunur. Bu şahısların yeniden geriye dönmek ve hizmette bulunmak istediklerini ancak utandıkları için bunu yapamadıklarını, bu durumun onları çok üzdüğünü eğer bağışlanırlarsa minnettar olacaklarını dile getirip özürlerinin kabulünü umduğunu söyleyerek "Bu lütuf da önceki lütuflara katılır" hatırlatmasını yapar. (Gölpınarlı, 1999: s. 59)

Burada Mevlâna bir taraftan insanların talebini belirtirken diğer taraftan da bulunduğu camiada halk ve yönetim arasında toplumsal huzur ve refah ortamı sağlama gayretini ortaya koymaktadır. Mektupların bir kısmı da çevresinde yaşanan bir takım uygunsuz durumlara müdahalesini istemenin yanı sıra ihtiyaçlı kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması ricasıyla üst makamlara ayrıntılı

¹ Kur'ân-ı Kerîm, En'âm Suresi - 160. Ayet.

² Kur'ân-ı Kerîm, Talâk Suresi 3. Ayet.

olarak anlatma talebiyledir. Böylece bu makamlarda bulunan yüce erdemlere sahip olan bu şahsiyetleri olaylardan haberdar edip onları yönlendirmeyi hedeflemiştir.

Bu amaçla kaleme aldığı başka bir mektup da yine aynı Sultan'a bu defa bir şikâyeti bildirmek içindir. Mektupta en sevdiği müridi ve halifesi olan Çelebi Hüsameddin'in adamlarını, valinin incittiğini, valinin bu zulmünün ve saldırısının giderilmesi isteğiyle yazılmıştır. (Gölpınarlı, 1999: s. 122)

Bu Sultan'a yazılan bir başka mektupta, tüccar olan Şemseddin isminde birinden bahsedilmektedir. Sivas İğdiş başının¹ bu şahıstan para ve vergi istemekte ileri gittiği anlatılmakta ve bu İğdiş başına konuyla ilgili bir şeyler yazılması rica edilmektedir. Mektubun devamında Mevlâna, "Rabbin seni unutmaz."² Hükümünce yapılan iyiliğin unutulmayacağını hatırlatarak "Ebedî olarak hayırları yayın, halkın yardımına erişin". Şeklindeki tavsiyesiyle mektubunu sonlandırır (Gölpınarlı, 1999: s. 138-139).

Mevlâna, Anadolu Selçukluları tarihinde bir döneme adını veren devlet adamı Muînüddin Süleyman Pervâne'ye birçok kez mektup yazmıştır. II. Gıyâseddin Keyhusrev'in veziri Mühezzebüddin Ali ed-Deylemî'nin oğlu olan Muînüddin Süleyman Pervâne, pervane olarak görev aldığı için Emir Pervâne ve Pervâne diye tanınmıştır. Muînüddin Süleyman Pervâne, Nizâmeddin Hurşid'in aynı yıl Anadolu'da bulunan Hoca Noyan'ın öldürülmesinden sorumlu tutulup idam edilmesiyle geniş yetkilere sahip bir emîr şeklinde hüküm sürmeye başlamıştır (Kesik, 2020: s. 91-93). Mevlâna, Emir Pervâne'ye 25 adet mektup yazmıştır. Bu mektuplarında Pervâne'ye, Türkçe olarak Bik sıfatıyla birlikte Uluğ Pervâne Bik, Kutlu Uluğ dindar Pervâne Bik, hak ve Din Muini Pervâne Bik, Emirler Padişahı Pervâne Bik şeklinde hitap etmektedir. Mektupların birinde İhtiyareddin diye birine yardımda bulunması, başka bir mektupta Nusreddin tekkesinin şeyhliğine Şey Hamideddin'in tayin edilmesi ricası, diğer birkaç mektupta da maddi olarak birkaç dervişe yardım talebi bulunmaktadır. Bir iki mektup da tavsiye niteliğindedir. Dua ve ricasını belirttikten sonra Mevlâna, yaptığı iyiliklerin karşılıksız kalmayacağını ifade ederek şu şekilde nasihatler de bulunur:

"Kim birisini diriltirse, bütün insanları diriltmiş gibidir." Hz. Peygamber buyurmuştur ki; "Halk Allah'ın ayalidir; halkın en üstünü de ayaline en faydalı olandır". Faydanın tümü hayırlıdır", Başka bir mektubunda "İnsanların hayırlısı insanlara faydası dokunan kişidir" ya da "ihsanın

¹ Anadolu Selçukluları devrinde şehirlerdeki vergi memurlarına verilen ad. (Ayrıntılı bilgi için bkz; *TDV İslâm Ansiklopedisi* c. 21, s. 524-525).

² Kur'ân-ı Kerîm, Meryem Suresi 64. Ayet.

karşılığı, ancak ihsandır” hadisiyle hatırlatmalar yapar. İsteklerini gerçekleştirme durumunda “Sonsuz sevaba girecekleri” ya da “Sonsuz sevap azığını biriktirmiş olacağını,” “Ebedî olarak yaratılanların yardımına erişmesini”, “Hayırların kabul edilmesinin belirtisi tekrar hayırlarda bulunmaktır.” şeklinde öğütlerle mektubunu bitirir. (Gölpınarlı, 1999: s. 147/113/129/102/120).

III. Gıyâseddin Keyhüsrev’in zamanındaki beylerden olan Alemeddîn Kayser ile de Mevlâna’nın yazışmaları olmuştur. Kitapta yer alan 21. mektup bu şahsın mektubuna cevap olarak kaleme alınmış ve burada öğütler verilmiştir. “Aziz oğlumuz” diye hitap edip duada bulunduktan sonra ona; meleklere ait ilhamın, padişahlar padişahının yardımının, gökten gelen lütfun da ta kendisi olduğunu ve Allah dilerse de günden güne artacağını söyler. Devamında; bu âlemin tümünden yıkık bir dünya olmasına rağmen onda bir define olduğunu akıllı kişinin bu yıkık yere aldanmak yerine “Gecenin bir kısmıyla gün ortasında” o defineyi aramasını öğütler. Aynı şekilde; “Ebedî kalan temiz işler aşktır.” Dünya samana benzer aşk buğdaya. Ecel doğanı samanını alır, götürür; bir tek saman bile kalmaz. Ebedî olarak sonu görür ol; niyet ettiğin şeyi tut, onda ayak dire; dostları da bu yola yönelt, öğüt ver, yardım et. Çünkü iş budur, geri kalan pişmanlıktır. Dünya mülkü davula benzer; yaratıklar onun sesine hayran olurlar, başına toplanırlar. Onunsa içi boştur; hiçbir faydası dokunmaz. Ne mutlu güzel kokular satan aşkın tablasını bulana; dünya mülkü davuluna karşı da gönlü soğuyana dedikten sonra “Ebedî olarak uyanık ol” öğüdüyle mektubu bitirir (Gölpınarlı, 1999: s. 35-36).

Yine Alemeddîn’e yazdığı diğer bir mektupta, mektuba duayla bir giriş yaptıktan sonra onunla görüşmeyi çok istediğini dile getirerek,

Ecel, verilen her şeyi almadan önce,

Verilmesi gereken her şeyi vermek, her çeşit iyilikte bulunmak gerek

Beytiyle giriş yapar. Sözlerini devamında; dünyanın tez geçen bir hayırlar pazarı olduğunu, hayır malını almayanın pişman olacağını, alanın da ne diye daha fazla almadım diye pişman olacağı yönünde öğütlerde bulunur (Gölpınarlı, 1999: s. 186).

Mevlâna, Selçukluların çeşitli hizmetlerinde bulunmuş olan Sahip Ata olarak bilinen Hüseyin Rumi b. Fahreddin Ali’ye de birçok sebepten dolayı mektup yazmıştır. Bu mektupların bir kısmını vergi affı, bazılarını çevresindeki ihtiyaç sahibi kişilere maddi yardımda bulunma ricasıyla kaleme almıştır. Bu mektupların biri Fahreddin Ali’ye dua, sena ve öğüt içerir. Övgüyle başladığı

mektubun devamında Peygamber'in "Bilginleri ululayın, yoksullarla oturup kalkın" hadisiyle onun da böyle olması gerektiğini öğütler. Aksi halde zaman geçtikçe pişman olup "Keşke filanı dost edinmeseydim." demek zorunda kalacağını hatırlatır. Sözlerini şu beyitle bitirir:

Her ektiğin tohum biter

Gücün yettikçe bu tohumu ek (Gölpınarlı, 1999: s. 208).

Mevlâna, Emîr Ata'ya yazdığı mektuplarda duasını yapıp ricasını bildirdikten sonra bazen ihsanının devamlı olmasını, kimi zaman da Tanrı'nın lütfu keremi gibi ihtiyaçları karşılayan, rızıkları paylaştıran olmasını, ebedî olarak halkın yardımına erişmesini, gerçeklerden haber vermesini, ebedî olarak ihsan sahibi olup nimetler bağışlaması şeklinde öğüt niteliğinde son sözlerini söyler (Gölpınarlı, 1999: s. 212-133- 144).

Mevlâna aynı kişi için kaleme aldığı mektuplarını bir nevi öğütler, bağışlanma tavsiyeleri ve bazen de şikâyet amacıyla yazmıştır. Özellikle yakın çevresinde huzuru temin etmek için Emîr Ata'ya yazdığı başka bir mektup bu türden olup onun yardımını beklediğini söyler. Burada dervişleri kınayan, sonra da kendilerini haklı göstermeye çalışan bir topluluktan şikâyet dile getirilmiştir. Dervişleri ve karşı grubu huzuruna getirtmesini ve onların hangisinin yalan söylemeye yakın olduğunu ondan anlamasını beklediğini, karşılığında da sonsuz sevap elde edeceğini ifade ederek mektubunu bitirir (Gölpınarlı, 1999: s. 79).

Mevlâna'nın mektuplarında bazı mektuplar tavsiye niteliğindedir. Birine yardım ya da bir kimsenin hatasını görmezden gelmek için rica ya da maddi yardım istemek amacıyla yazılır. Öğüt ve tavsiyelerinde son derece dikkatli, kullandığı dil ve ifadelerde son derece seçici olması sonucun olumlu ve sevindirici olmasına sebep olmuştur.

Mevlâna'nın sultanların yanı sıra aile efradına yazdığı mektupları da vardır. Aile hayatının gündelik meseleleri ve sorunlarıyla da yakından ilgilenen Mevlâna hem ahlâk ve eğitim açısından hem de ideolojik ve mistik temelleri öğretmek amacıyla değerli öğüt ve tavsiyelerle dolu olan mektuplarla onlara yardımcı olmaya çalışır.

Mevlâna, ikinci oğlu Alâeddin Çelebi'ye yazdığı mektubunda, bir kırgınlık sonucu ayrı kaldığı oğluna övgülerde bulunarak geri gelmesini ve aradaki kırgınlığın kalmadığını öğrenmesini sağlamak amacıyla kaleme alınmıştır. Devamında dönüşünün babasını memnun edeceği gibi talebelerini de mutlu edeceği konusunu dile getirerek dönmesi konusunda ısrar etmektedir.

Mektubuna “Öfkelerini yenenler, insanların suçlarını bağışlayanlar; Allah ihsanda bulunanları sever” öğüt niteliğindeki âyetle giriş yapar.¹ Devamında ise “Sıkıntılarını bir tek sıkıntı yapanın, öbür sıkıntılarını Allah giderir.” “Ben kötü iş işleyeyim, karşılık olarak sen de kötülükte bulunasın; peki seninle benim aramda ne fark var? söyle.” ve “Kim bir kişiyi diriltirse, bütün insanları diriltmiş gibidir.”² Hatırlatmalardan sonra “Bu temiz kişileri, gam aşağılığından, ayrılık vesveselerinden kurtar.” tavsiyesiyle bitirir (Gölpınarlı, 1999: s. 17).

Alâeddin’e yazdığı bir diğer mektubunda “müderrisleri övücü” hitabıyla başlar. İçinde bulunduğu durumdan uzaklaşması için aşağıdaki öğütlerle uyarıda bulunur:

“Cömertlikle yoğrulmuş huyuna, gerçek soyuna dönmedikçe, başını, bizlik ve benlik pisliğinin, nefislerdeki bozulmuş penceresinden dışarı çıkarmadıkça, bilsin ki, hurilerle, altınlarla, saçılıp dökülmüş incilerle dopdolu bir dünya olan heva ve heves dikenliğine gelmek, yokluk gül bahçesini bırakmaya değmez. Birisi, oğlumuzu, huyuna aykırı bir yola, gafletle teşvik ederse Tanrı ahitlerini unutup da tezce, koşa koşa o işe gitmesin.” Öğütlerinin ardından “Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin.”³; Mevlâ’nın katında, onun razılığına mazhar olan, yüce himmetinize uygun bulunan yolu bırakmanıza sebep olmasın.” sözlerinden sonra şu beyitle devam eder:

Bütün dünya, sana karşı bir başla şekle girer, değişse de

Sen kendi yolunda yürümeye bak; bir başka şekle girme, değişme (Gölpınarlı, 1999: s. 101).

Mevlâna küçük oğlu Emîr Âlim Çelebi için de dönemin yöneticisinden ona yardım edilmesine yönelik ricada bulunduğu mektuplar kaleme almıştır. Bu mektuplar öğüt ve tavsiye içeriklidir. Bu mektupların ikisini Muineddin Pervane’ye; diğerini de Meliku’s-Sevâhil Bahaeddin’e yazmıştır. Mektuplarda; yoksul bir hale geldiği, pahalılık zamanında sıkıntıya düştüğü anlatılmaktadır. Mektuplar hitap ve duayla başlar, sonra da talep edilen şey söylenir. “Ebedî olarak sığınanlara sığınak olun.” şeklinde bir tavsiyeyle ya da ihsanlarıyla Rabbinden ışık dileyen, huzur isteyen, “bizden bir karşılık, bir

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Suresi 134. Ayet.

² Kur’ân-ı Kerîm, Mâide Suresi 32. Ayet.

³ Kur’ân-ı Kerîm, Mâide Suresi 8. Ayet.

şükür beklemeyen” bize böylece ihsanda bulunan Emir’e selam olsun şeklindeki öğütleriyle bitirir (Gölpınarlı, 1999: s. 49/144). Bahaeddin’e yazdığı mektupta bu şahsın güzel huylarından, Tanrı’ya kulluğundan, yoksulları görüp gözetmesinden dolayı Emîr Âlim’e lütufta bulunmasını umduğunu dile getirir. Bu lütuf sonrası kendisinin kıyamet güneşinden bir gölge edineceğini, rahmetten düşen o gölgenin başını gölgelendireceğinden ebedî olarak küçükleri görüp gözetmesini öğütler. (Gölpınarlı, 1999: s. 169-170).

Bizzat Emîr Âlim’e yazılmış olan bir mektupta ise; Müritlerinden Çelebi Hüsameddin’le tartışmalarından dolayı çok üzüldüğünü, onunla tartışmamasını ve gönlünü almasını aksi takdirde kınılacağını belirterek birtakım uyarılar ve öğütlerde bulunur. Hüsameddin’in hem kendisinde hem onda hakkı olduğunu söyleyip “Hayrı ilk yapanın hakkı ödenmez” hatırlatmasıyla onun emin bir kişi olduğuna yemin ederek gönlünü yapmasında ısrar eder. Bütün bunları göz önünde bulundurarak şüpheye düşmemesini öğütler. Çünkü gerçekten de bazı şüphelerin suç olduğunu, içindeki bu şüphenin de bu türden olduğunu, sonra pişman olacağını ve onun suç olduğunu göreceğini ifade eder. Son söz olarak da “Hafifletin de Allah da sizin yükünüzü hafifletsin” nasihatıyla mektubu bitirir (Gölpınarlı, 1999: s. 176-177).

Mevlâna’nın oğlu Sultan Veled ve kuyumcu Selahaddin’in kızı olan gelini Fatıma Hatun için de kaleme aldığı mektupları vardır. Sultan Veled ile arasında bir kırgınlık meydana geldiğini öğrendikten sonra bu mektubu yazmıştır. Mektubuna aşağıdaki beyitle başlar:

Canım, canına karışmıştır, birleşmiştir;

Seni inciten her şey beni de incitir

“Evladım” diye hitap ettiği Fatıma Sultan’dan kendisinden hiçbir şey gizlememesini, oğlu tarafından incitilirse ondan sevgisini alacağını, selamını keseceğini hatta ifadesini biraz daha sertleştirerek cenazesine bile gelmesini istemeyeceğini dile getirir. Ondaki üzülmemesini isteyerek “Ulular ulusu Tanrı, sizin yardımınızdadır. Tanrı kulları da yardımınızdadır” dedikten sonra nasihate başlar; hakkınızda kötü sözler söyleyen olursa, denizin köpeğin ağzıyla pislenmeyeceğini, şeker kamışına sinek üşüşmekle değerinden düşmeyeceğini bilmesini ister. Onun mazlum olduğunu ve haksız olanın karşı taraf olduğunu belirtip duayla mektubunu sonlandırır (Gölpınarlı, 1999: s. 85).

Aynı şekilde Sultan Veled’e eşiyile olan kırgınlığını ortadan kaldırmak için bir mektup yazmıştır. Her mısrası bir öğüt olan şu şiirle başlar:

Düşmanın, onları çarparak çetin, arslan gibi güçlü kuvvetli erlerini

Tavşanın dişi yavrularına döndürmesinden çekinmezler mi?

İtaatten çıkan bazı kişileri, savaşta nasıl okla yere yıktığını

Görürlerse de ibret almazlar mı? ...

Duayla mektubuna devam eden Mevlâna, kendisi her konuda öğüt veren biriyken bunu nasıl yaptığı konusunda şaşkınlığını dile getirir. Ona şu şekilde nasihatlerde bulunur; kendisine emanet edilen “Padişahımızın Kızı”¹ eşine riayet etmesi için bu birkaç satırı yazdığını söyler. Özür dilemesini, yanılarak da olsa onu incitmemesini, görüp gözetme ödevini bırakamamasını ister. Yine aynı cümle içerisinde dokuz kez “Allah için” andıyla “Şu babanın yüzünü, kendi yüzünü ve bütün soyumuzu yüzlerini ak etmek istersen onun hatırını aziz, ama pek aziz tut.”; Peygamber’in, Ali’ye “Fatıma benim bedenimin bir parçasıdır. Evladımız yeryüzünde yürüyen ciğer parelerimizdir.” şeklindeki sözünü örnek olarak getirir. Bu mektuptan kimseye bahsetmemesini diler. Çünkü bu mektuptaki sözlerde sır olduğunu, onu söylememenin bereketi sayesinde, bilmediği o gizli kalan şeyin de oğluna malum olacağını ifade eder. “Bildiğini tutana, Allah bilmediğini bilgiyi de miras olarak verir” dedikten sonra “bu, tehlikelerle dolu olan pusu yerinde ebedî olarak uyanık bulunmasını söyler. (Gölpınarlı, 1999: s. 13-15).

Mevlâna tarafından bir başka mektup da Sultan Veled’e ve büyük kardeşi Alaeddin Çelebi’ye hitaben yazılmıştır. Bu mektup da annelerinin babası Şerefeddin-i Semarkandi’ye saygı göstermeleri içindir. “Aziz babamız” diye hitap ettiği Şerefeddin’le oldukça hukuku olduğunu, oğullarının da ona lütüfla, merhametle davranmalarını ve onu incitmemelerini öğütler. Ona ne söz söylerlerse tatlılıkla ve güzellikle söylemelerini ister. Babalarının gönlünü yapmak için, kızdıkları zaman hiçbir söz etmeyip gezip dolanmalarını, yatıp uyumalarını önerir. Son söz olarak da yüce Allah dilerse pek tez zamanda, kutlulukla, sevinçle, neşeli bir halde, muratlarına ermiş olarak dönerler.” söyler. (Gölpınarlı, 1999: s. 97).

Yukarıda bir kısmını incelemeye çalıştığımız mektuplar değerli içeriklerinin yanı sıra edebî estetik, tasavvuf, yazım tarzı ve yapısı açısından da önemlidir. Mektupların genel içeriği ağırlıklı olarak eğitim amaçlı olup, yazar şiir, âyet, hadis ve kıssaları bir araya getirerek okuyucuya yol göstermeye çalışmaktadır.

¹ Mevlâna kuyumcu Salahaddin’i “gönül sultanı” olarak gördüğü için Fatıma Sultan’a “Padişah’ın Kızı” diye hitap etmektedir.

Mektuplarında daha çok istek, vergi affı ve diğer hallerde tecelli eden durumlara karşı yöneticilere yönelik merhamet ve şefkat gibi konular ön plandadır. Bahsedilen konuların yanı sıra bazen şahıslar hakkında, bazen de yakınları hakkında büyüklere hitaben yazılmış tavsiye mektupları niteliğindedir.

Sonuç:

Mevlâna'nın nesir tarzında kaleme aldığı eserleri arasında yer alan Mektuplar'ı diğer düzyazılarına göre daha özgündür: Nispeten az sayıda mektubun ana ekseninde didaktik ve öğüt odaklı bir yaklaşım yer almaktadır. Bir kısım mektupları ise tavsiye niteliğindedir. Bu tavsiyeler genel olarak yöneticilerden, bir kimsenin hatasını görmezden gelmek, vergi affı, çevresindeki ihtiyaçlı kişilere maddi yardım istemek için rica ya da bir takım diğer hallerde ortaya çıkan durumları düzeltmeye yönelik merhamet ve şefkat talebi amacıyla kaleme alınmıştır. Çoğu da elden gönderilmiştir.

Bu mektuplar değerli içeriklerinin yanı sıra edebî estetik, tasavvuf, yazım tarzı ve yapısı açısından da önemlidir. Pek çok mektupta değerli siyasi, edebî ve sosyal bilgi birikimi bulunmaktadır. Gölpınarlı'nın, mektuplar üzerinde yaptığı çıkarımlardan vardığı tespite göre mesele bununla sınırlı değildir. Çünkü bunlar arasında kendi hallerine ait mektupları, sorulan sorulara verdiği cevapları içeren mektupları mevcut değildir. Öyle ki eldeki mektupların bir kısmı gelen mektuplara cevap niteliğinde olduğuna göre Mevlâna'ya gönderilen mektupların da mevcut olması gerekir. Ama ne yazık ki bunlarla ilgili bir yazışma elimizde bulunmamaktadır. Mevcut mektupları, sonradan şüphesiz Çelebi Husâmeddin ve Sultan Veled müsveddeler üzerinden yazıp çoğaltmışlardır.

KAYNAKÇA

Mevlâna, C. (1999), Mektûbât, (çev. A. Gölpınarlı), İstanbul: İnkılâp.

Öngören, R. (2004) Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, DİA, İstanbul.

Sümer, F. (2022), KEYKÂVUS II, DİA, İstanbul.

Şafak, Y. (2004), Hazret-i Mevlâna'nın Eserleri. Konya: T.C Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Şimşekler, N. Mektûbât Hakkında, 28. 11.2023 tarihinde <https://semazen.net/> adresinden alındı.